

בתקופות הרעב באנגליה היה צורך באדם בעל סמכות ויושרה שישמור על הלחם. אדם שאין מוטלת בו וביושרו ולו טיפה של דופי. לאדם כזה קראו "שומר כיכר הלחם", או באנגלית Lord (במקור loaf-ward). לימים הפכה המילה לתואר אצולה בריטי ועד ימינו חברים הלורדים ב"בית הלורדים", הלא הוא הפרלמנט הבריטי (כן, שם – ליד הביג בן).

היישוב היהודי בארץ ישראל של שנות ה-30 היה אמנם קטן אבל חיו בו לסירוגין לא פחות משלושה לורדים יהודים מאנגליה: הנציב העליון הרברט סמואל, הלורד מלצ'ט (Melchett – אלפרד מונד) והלורד ישראל זיו. השניים האחרונים גרו בשרון. ביישוב קטן, לא מוכר ולא ידוע, במרחק של 100 מטר בלבד אחד מהשני. 100 מטרים **ששווי ההון של שניהם עובר את ה 24 מיליארד דולר**.

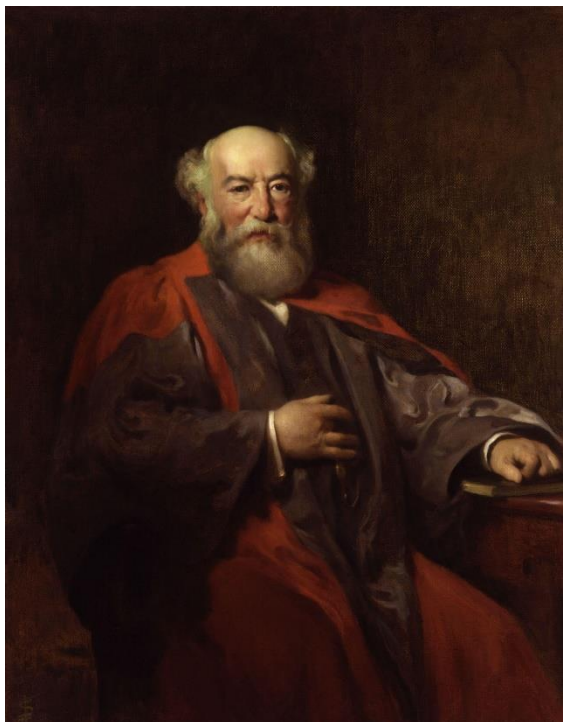
הפעם נצא למסע בעקבות שני לורדים אלו. שניהם מוכרים מאוד, שניהם תרמו לפיתוח המדינה ושניהם ראויים למקום של כבוד בזכרון הישראלי. עליהם ועל סיפור ההקמה של גוש התיישבות מעניין נספר במאמר זה ובמאמר שיעלה אחריו.

הברון אלפרד מוריץ מונד (לורד מלצ'ט)

אנו הטייסיים זוכרים את שנת 1928 כשנה בה אמיליה ארהארט חוצה את האוקיינוס האטלנטי בטיסה. באותה השנה באנגליה, סר אלפרד מוריץ מונד, בן למהגרים יהודים גרמניים, שר הבריאות לשעבר, תעשיין מצליח, חבר פרלמנט, פעיל ציוני נלהב **והאיש העשיר ביותר בבריטניה**, מקבל את התואר **"הברון הראשון מלצ'ט"** ומושב בבית הלורדים.

סיפורו של אלפרד מתחיל מאביו: לודוויג מונד.

לודוויג מונד

היה אחד התעשיינים הגדולים בכל הזמנים. ידיעותיו בכימיה הביאו ליצירת תאגיד הפעיל עד לימינו אנו כבר למעלה מ-100 שנים. לודוויג מונד נולד בקאסל שבגרמניה, בן למשפחה יהודית מכובדת בגרמניה בשנת 1839. למרות שלמד כימיה באוניברסיטת היידלברג, הוא סיים ללא תואר בגלל מחסור בכסף. בתום הלימודים הוא נשא לאישה את בת דודו, פרידה לבית לוונטל. בשנת 1862 החל לחוש את האנטישמיות על בשרו והגר לאנגליה.

הכימאי הצעיר, הנמרץ והמבריק הקים מפעל קטן, ובשנת 1880, לאחר עבודה מאומצת שנמשכה שבע שנים של המצאות רצופות, היה לודוויג מונד מסוגל לתרגם את המאמץ שלו להצלחה מסחרית בכך שהוזיל משמעותית את תהליך יצור הסודה. בתור חומר גלם למוצרים רבים, המשמעות של הוזלת הסודה היתה מהפכה של ממש. ראשית, מעתה ניתן היה להפיק סבון זול ולשפר משמעותית את בריאות

והיגיינת האדם, דבר שהשליך ישירות על הפחתת תמותת התינוקות. בנוסף גררה המצאה זו הורדת עלויות הזכוכית, נייר, טקסטיל, ועוד מוצרי צריכה רבים ומגוונים שהסודה הינה חומר הגלם שלהם.

כך הגדיר אותו סר אלכסנדר פלק, יו"ר תעשיות ICI (עליהם עוד נדבר בהמשך): **"לודוויג מונד היה אחד מהחלוצים הבודדים שביססו את העבודה התעשייתית שלהם על עקרונות מדעיים מודרניים, ואשר השתמשו בשיטות הנדסיות בסטנדרטים הגבוהים ביותר האפשריים. כל התעשייה הכימית בבריטניה, ולמעשה בעולם כולו, שאבה עידוד והשראה מהדוגמה שהציב"**.

בעת שלודוויג מונד עוסק בפיתוח מפעל חיין, מקדישה פרידה אשתו את זמנה לעיסוק בספרות ואומנות. היא רוכשת כתבי יד ומכתבים של שניים מסופריה ומשורריה הגדולים של גרמניה: יוהן וולפגנג פון גתה ופרידריך שילר, ואוספת יצירות אומנות ברחבי תבל.

לודוויג ופרידה נולדו שני בנים בפאנוורת', לנקשייר שבאנגליה. השניים יעבדו עם אביהם ויהיו מעורבים בפוליטיקה הבריטית. אלו הם אלפרד מוריס ואחיו רוברט. והנה גיבורינו עולה לבמה.

אלפרד מונד

אלפרד נולד ב-23 לאוקטובר שנת 1868. שפת האם של אלפרד מונד הייתה גרמנית והוא לא גדל והתחנך כיהודי.

חברו של אלפרד, הפסל-צייר זיגיסמונד גצה (Sigismund Goetze), הכיר לו את אחותו ואיולט פלורנסה (Violet Florence) שהייתה נוצרייה. השניים נישאו בשנת 1894, בהיותו בן 26, ולבני הזוג נולדו ארבעה ילדים: אווה ואיולט, הנרי ולודוויג, מרי אנג'לה, ונורה ז'אן, שהוטבלו וחונכו כאנגליקניים.

ואיולט פלורנסה פנתה לפעילות ציבורית והעניקה מחסה לפליטים ולפצועי מלחמה. על כך הוענק לה אות ההצטיינות הגבוה ביותר של האימפריה הבריטית (OBE).

אלפרד מונד המשיך את עסקי הניקל של אביו ופיתח אותם בהצלחה רבה למפעל כימיקלים מוביל. ב-1926 איחד את המפעל שלו עם שלוש חברות נוספות ליצירת תאגיד

התעשיות הכימיות האימפריאלי (ICI: Imperial Chemical Industries). בשנתו הראשונה גלגל התאגיד מחזור של 27 מיליון ליש"ט, ולאורך שנים היה ענק התעשייה הגדול בבריטניה.

אלפרד היה היושב ראש הראשון של התאגיד ובשנת 1927 נחשב לאדם העשיר ביותר בבריטניה. מפעל ICI נחשב כיום מהגדולים בעולם. החברה נמכרה בשנת 2007 לחברת אקסונובל ההולנדית במחיר של 16.3 מיליארד דולר.

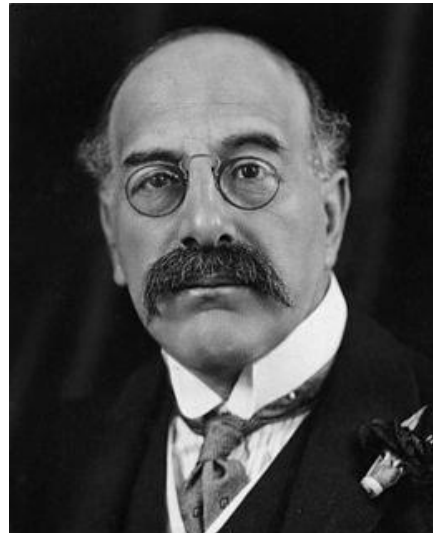
עושרו של הלורד אף הוזכר בשיר ההיתולי "ביצה קשה" מאת ת"ס אליוט: "לא אבקש לי בגן עדן ממון / כי שם אפגש עם סר אלפרד מונד / שנינו יחדיו נשכב עטופים / באיגרת חוב ממשלתית של חמישה אחוזים".

מונד החל בפעילות פוליטית במפלגה הליברלית וב-1906 נבחר לראשונה מטעמה לבית הנבחרים הבריטי. אף שלא זיהה עצמו כיהודי, מצא עצמו בעת מלחמת העולם קורבן למתקפות לאומניות ואנטישמיות, והואשם בהיותו בוגד גרמני-יהודי. למרות הכפשות אלה מינה אותו ראש הממשלה לוי ג'ורג' כשר העבודה והבינוי בממשלתו הליברלית ב-1916.

לוי ג'ורג', שהיה ראש ממשלת בריטניה בין השנים 1916 ו-1922, נודע בעיקר כמי שהוביל את בריטניה במאבק נגד מעצמות המרכז במלחמת העולם הראשונה. הוא נולד כוולשי למשפחה עניה והצליח ללמוד משפטים. מעניין לדעת כי בשנת 1903 שכר בנימין זאב הרצל את לוי ג'ורג', שהיה אז עורך דין נודע בלונדון, לייצג את ההסתדרות הציונית. הרצל חיפש מקום בו יוכלו יהודים לשבת לבטח, וכך החלו המגעים עם בריטניה ליישוב יהודים באל-עריש שבחצי האי סיני ואחר כך באוגנדה.

שר החוץ בממשלתו של לוי ג'ורג' היה הלורד ארתור בלפור שנתן את "הצהרת בלפור" המפורסמת מה-2 בנובמבר 1917 שעיקרה: בריטניה תתמוך בהקמת בית לאומי לעם היהודי בארץ ישראל.

שר המושבות בממשלתו, וינסטון צ'רצ'יל, היה מגדולי התוקפים של רמזי מקדונלד – מחבר הספר הלבן. הוא הגדיר את הספר כמעילה באמון הבריטי. בנוסף, הוא שיבח את הציונים שהפריחו את השממה והביצות בארץ.

אותו לוי ג'ורג' אמר על אלפרד מונד: **"מעולם לא היו לנו מוח עסקי טוב יותר אשר הועמד לרשותה של המדינה טוב יותר מזה של סר אלפרד מונד"**. בעיצומה של המלחמה היה אלפרד מונד אחראי מתוקף תפקידו לתוכנית החימוש הבריטית וכן להקמת מתקנים צבאיים, מקלטים, בתי חולים ועבודות ציבוריות נוספות שהתנהלו בממדי ענק בעת המלחמה.

ב-1921 מינה אותו לוי ג'ורג' **לשר הבריאות**, תפקיד בו החזיק במשך כשנה וחצי עד לנפילת הממשלה ב-1922. לאחר מכן כיהן כחבר פרלמנט מן השורה במשך שש שנים נוספות. בשנת 1928 הצטרף למפלגה השמרנית וב-1928 **קיבל את התואר "ברון מלצ'ט"**. כך הפך ללורד מלצ'ט הראשון (על שם העיר מלצ'ט) והתקבל כחבר בבית הלורדים.

ב-1917, בגיל 50, בשיאה של הקריירה הפוליטית שלו בממשלת בריטניה, ובעקבות הצהרת שר החוץ הבריטי שהזכרנו, "הצהרת בלפור", החלו להציף את לורד מונד רגשות חדשים ומרגשים. מונד החל לגלות מחדש את יהדותו וגילוי זה חיבר אותו בבת אחת למקורות. היה זה גלוי שזעזע אותו עמוקות והוא החליט לעשות מעשה ולעזור לעמו. באותה השנה נשא לראשונה נאום בו דיבר בטובת העם היהודי.

בשנת 1921 הגיע אלפרד בפעם הראשונה לארץ ישראל בעקבות פנייתו של ידידו חיים ויצמן (לימים נשיאה הראשון אל ישראל). כך מתאר ויצמן את הנסיעה בארץ עם אלפרד מונד: **"בפעם הזו הגעתי לארץ יחד עם סר אלפרד מונד. את החודשים ינואר ופברואר בילינו בסיורים בארץ. סר אלפרד התגלה כאיש רגיש... אני זוכר עדיין את הזעזוע והתדהמה אשר התחולל בו כאשר עמדנו צופים בקבוצה של חלוצים שהיית עסוקה בניפוץ אבנים על הכביש בין פתח תקווה ויפו. צפיתי מקרוב והוא היה על סף דמעות... 'לגמרי חלושים היו החלוצים...' הוא אמר. הוא פשוט הבין את הצעירים והנשים הללו שבונים את עצמם, כמו גם את הכביש"**.

הייתה זו נסיעה חשובה גם לויצמן עצמו שכן הייתה זו הנסיעה שקדמה לנסיעתו הראשונה לארצות הברית. בביקור זה התוודע ויצמן לראשונה לחלוצי העלייה השלישית ולאנשי גדוד העבודה והתרשם עמוקות ממסירותם לאידיאל הציוני. חוויה זאת נסכה בו רוח לחימה לקראת המאבק הצפוי באנשי לואי ברנדייס מארצות הברית ובתוכניות הקיצוצים שלהם.

באותה נסיעה התארחו ויצמן ומונד אצל לורד יהודי אחר בשם סר הרברט סמואל, ששימש באותה תקופה כנציב העליון הראשון על ארץ ישראל. על נסיעה זו כתב אלפרד לאשתו: **"נחשפתי לאושר רב אשר לא ידעתי, שמי שאינו יהודי לא יוכל להבין את מה שקורה ניתן רק לחוש... הרי יהודה היום הם דרמטיים בדיוק כמו בימי הנביאים. הכינרת מחייכת ביופיה בדיוק כמו בימים בהם הלך ישוע מנצרת לחופיו... אני חיי כפי שלא חייתי מעולם בעוצמה רבה כיהודי"**. כך כתב מי שגילה את יהדותו בגיל 50.

באותו סיור הם גם הגיעו למושב מגדל והתארחו אצל משה גליקין. גליקין (ממנהלי חוות מגדל) מחליט לנטוע לכבוד הביקור חורשה על שם האורח. לרוע המזל, באותו הלילה ירד גשם והאדמה הכבדה והטובענית של מגדל הייתה עשויה לא להלהיב את הלורד. ויצמן דיבר על ליבו של גליקין כי יוותר על טקס הנטיעה, אך גליקין לא ויתר. סר אלפרד קיבל את העניין ברוח ספורטיבית. בדרכו מן המכונית אל שטח הנטיעה שבו עמד לנטוע את העץ הראשון דבקו בנעליו של האורח רגבי אדמה כבדים.

"ראה", פנה מונד אל גליקין, **"אני גוזל בנעלי הרבה מאדמתך הדשנה!"**. גליקין השיב בגרמנית: **"אל נא תחשוש, מעלתך, אתה תשלם טבין ותקילין בעד אדמה זו!"**.

ממגדל נסעה השיירה, שכללה מלבד את ויצמן גם את פרופ' ורבורג ופנחס רוטנברג, לירושלים. "שם", מספר גליקין, **"סעדנו ארוחת צהריים אצל קולונל קיש. לאחר הארוחה הייתה לי שיחה עם מונד. שלפתי מפה של מגדל, הראיתי לו את מקום החורשה שנטענו, והצבעתי על חלקה ליד הכנרת היפה להקים עליה וילה. מונד קיבל את הצעתי, וכעבור דקות מספר הושיט לי המחאה על סך אלפיים לירות שטרלינג, כך הוא נכנס למגדל, ונתן פקודה להקים את הווילה שלו"**.

באותה נסיעה פגש מונד את פנחס רוטנברג שחיפש משקיעים למפעל החשמל שלו, והפך לאחד מהמשקיעים. לאחר שובו מהביקור היה לנשיא הקרן הציונית הבריטית ועסק בשמה במשא ומתן עם ממשלת בריטניה.

לאחר הסיור בארץ בתחילת אפריל 1921 הגיע ויצמן לראשונה לארצות הברית. מלכתחילה לא רצה ויצמן להגיע לקרע מוחלט עם אנשי ברנדייס, וכך כתב לידידו אלפרד ב 18 במאי 1921:

"סר אלפרד היקר,

בפעם הראשונה מזה זמן רב יש לי רגע של פנאי לכתוב לך. אני כה עייף ומודאג שעליך לסלוח לי אם לא אשמור על עקביות. בבואי לכאן נתקלתי במצב קשה מאוד. ברנדייס וקבוצתו (בסך הכל כחמישים איש) השתלטו על מנגנון ההסתדרות הציונית באמריקה ודיכאו ביד חזקה ובשיטות ותכסיסים פוליטיים, שלא נודעו ושלא יובנו בכלל באירופה... מעולם לא חשבתי שייתכן טרור פוליטי מעין זה. כל מי שמביע דעה שונה מן הדעה הרשמית נדרס ונמחץ בלא גינונים יתרים ומוקע כמורד במלכות, וזה הכינוי המתון ביותר המודבק ליריב. זה היה כה מפתיע ומדהים עד שנזקקתי לשבועות מספר כדי לעמוד על כך... אך ברור כי במצב כולו יש עובדה אחת, שאין עליה עוררין. להמוני הציונים והיהודים באמריקה אין שום עניין משותף עם ב [רנדייס] וחבורתו, שאינם אלא אוליגרכיה קטנה של אנשים בעלי מעמד חברתי מסוים בארץ זו".

אלפרד מונד עסק גם בגיוס תרומות להגשמת החזון הציוני בקרב יהדות ארצות הברית והשתתף במשלחת הסקר לענייני התיישבות בארץ ישראל. ב-1925 מונה כחבר בחבר הנאמנים הראשון של האוניברסיטה העברית בירושלים שאך זה הוקמה, בראשות ויצמן, וכן כנשיא הראשון של הטכניון עם פתיחתו.

ב-1927 נחשב אלפרד מונד לאיש העשיר ביותר באנגליה. תעשיין מצליח שפרסם מספר ספרים בתחומי החברה והכלכלה. בספרים אלו בלטו שני יסודות עיקריים שבהמשך ניווכח כיצד התממשו בפעילותו בארץ:

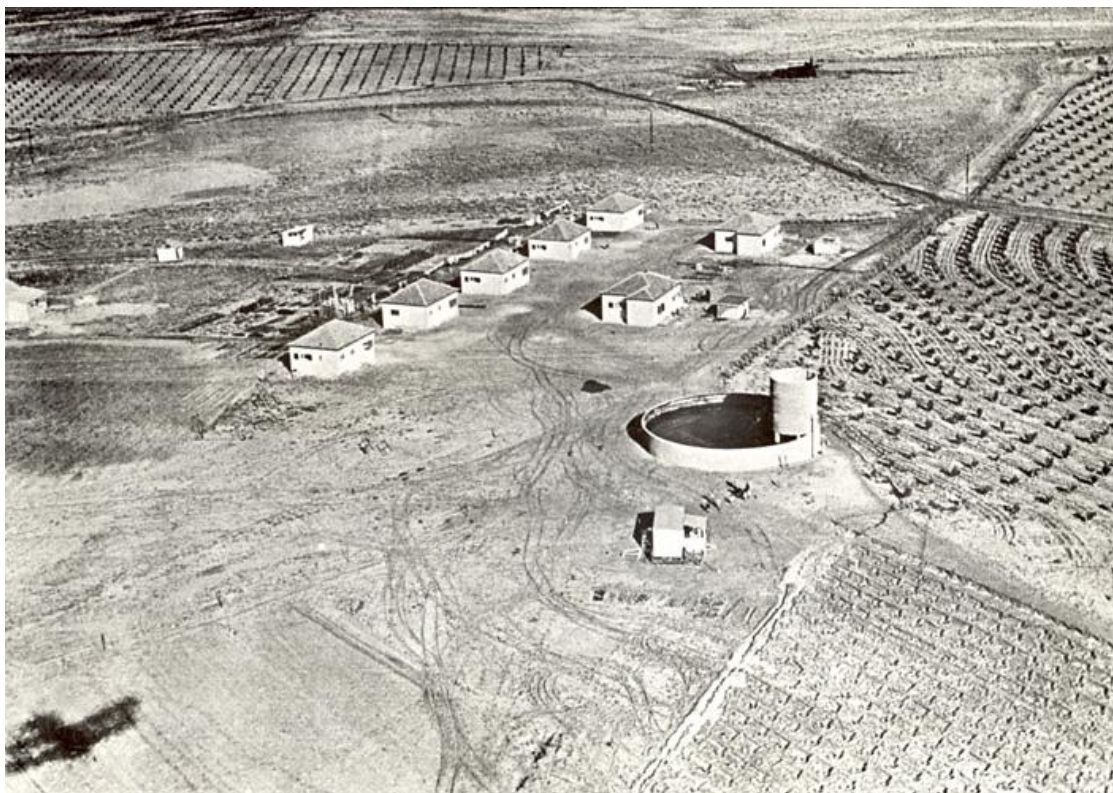
1. החשיבות שייחס ליעילות ורווח מרביים שניתן לממשם, לדעתו, ע"י פיתוח המשק בתנאי תחרות חופשית.

2. הצורך להקפיד על שיתוף פעולה בין בעל ההון הקפיטליסטי לעובד, בכדי ליצור אצל שניהם ממחיבות ואחריות אישית כלפי המפעל הכלכלי וע"י כך להבטיח את הצלחתו.

באותה שנה הגיע סר מונד לארץ ישראל כיושב ראש משלחת סקר מטעם ההסתדרות הציונית שעניינה היה בדיקת התנאים והמשאבים בארץ ואפשרויות הפיתוח. היעד היה השקעות של יזמים פרטיים בעלי הון. מונד היה אחד מהם, גילה עניין בקרקעות השרון ובמטעי ההדרים, וקרא ליהודי העולם האמידים להצטרף אליו. הוא טען כי **"ארץ ישראל יכולה לאכלס ארבעה מיליון נפש. שליש יתפרנסו מחקלאות ושני שלישים מתעשייה ומסחר"**.

ב-1928, בעת סיור נוסף בגליל, פקד את קברם של יוסף טרומפלדור וחבריו בתל חי. לאחר שהתאכזב לגלות שאין מצבה לזכרו במקום, ניאות לממן את פסל האריה השואג על פי הצעתו של הפסל אברהם מלניקוב. באותה שנה גם יזם ומימן ניסיון להקמתה של **נבחרת כדורגל ארצישראלית**, מיזם שלא צלח עקב חיכוכים מתמשכים בין אגודות הספורט של הפועל ומכבי.

בשנת 1929 נבחר מונד ליושב ראש מועצת הסוכנות היהודית ולחבר הנהלתה, אך התפטר כעבור כשנה כמחאה נגד פרסום "הספר הלבן" של הלורד פאספילד.

גוש תל מונד צילום מהאוויר בשנות ה 30

הקמת הגוש הגדול

לפני שנת 1930, היה מכוסה כל השטח מצפון לכפר הערבי טירה בעשבי חילף ללא כל מבנה, והגידול היחיד באזור היו האבטיחים. לטאות ונחשים היו דיירי האזור ובלילה נשמעו קולות התנים. במהלך סיוריו של אלפרד בארץ, נחשף מונד לאפשרויות הגלומות בענף ההדרים והבין את הפוטנציאל הכלכלי הטמון בו – הן לבעל ההון היזם, והן לציבור הפועלים שחיפש אחר מקומות עבודה והכשרה חקלאית. כך הגה **רעיון להקים חברה לפיתוח ענף ההדרים בארץ**.

את מונד הדריכו שתי מגמות:

- לסייע ליהודים בחו"ל, בעלי אמצעים ניכרים וצנועים, לרכוש חלקות מטע בארץ בתנאים נוחים ובהמשך לעלות ארצה לאחר שאלו יחלו להניב פרי.

- לסייע לפועלים המאורגנים שעבדו בחווה (על טהרת העבודה העברית) להתיישב על הקרקע ביישובים בסביבה. הפרדסים נוהלו על ידי פועלים קבועים, שהשתייכו לארגונים שנשאו לבם להתיישבות.

כחסידי של שיטת "הכלכלה המעורבת" (בין עבודה של פועלים להון פרטי), מקים אלפרד מונד בשנת 1928 חברה בשם **"מטעי ארץ ישראל בע"מ"**. חברה זו רכשה כ-2,500 דונם במרכז השרון.

עם ייסוד החברה הונחו בפעם הראשונה בתולדות ארץ ישראל **יסודות לחקלאות מתועשת** ששילבה בין התעשייה ובין החקלאות המתקדמות ביותר באותה עת. כך תיאר זאת אחד העיתונאים באותה עת: **"צורות שונות נהוגות בארץ לרכישת פרדסים. אולם 'בית חרושת' המוציא החוצה פרדסים מוכנים ומזומנים בכול טרם היה בארץ"**. שטח זה, שהוכשר כפרדס, היה הגדול ביותר בארץ.

עליית המחרשות סוקרה גם היא בהרחבה, וכך נכתב: **"ביום ו' 29 ליולי, 1929 התחילה עבודת החריש של 1,000 דונם מאדמות חברת מטעי א"י בסביבות טול כרם...** החריש בוצע על ידי מכוונות "פאולרים", שהובאו לשם כך מאנגליה לנמל חיפה ומשם ברכבת עד קלקיליה ובדרך לא דרך הגיעו עד האתר עצמו... יחד עם הכשרת הקרקע החלו בהקמת מבנים לפועלים, מחסנים וכו'. **עיקרון חשוב בעבודת החברה הוא עבודה עברית"**.

כחודש לאחר התחלת עבודת ההכשרה פרצו מאורעות תרפ"ט – פרעות אלימות ומעשי טרור מצד הערבים תושבי ארץ ישראל נגד היהודים. הפרעות החלו ב-23 באוגוסט 1929 ובמהלכן נרצחו 133 יהודים. עבודת ההכשרה נפסקה לזמן מה וחודשה עם הרגעת הרוחות.

הבניין שנותר מהמחנה

עם חידוש עבודת ההכשרה הוקם מחנה הצריפים הראשון על הגבעה במרכז האזור, זהו **"מחנה תל מונד"**, ראשית הישוב בכל האזור. בסוף שנת 1930 הוקם גם בניין קומתיים לצרכי המשרד ומטבח פועלים גדול ששימש גם מועדון ואולם לאספות. **הבניין, המופיע בסרטון, נטוש כיום, אך זו בעצם ההתיישבות הראשונה באזור**. מחנה זה לאט לאט לובש צורה של ישוב.

תכנית החברה דיברה על כך שהקרקעות הנטועות יחולקו לחלקות, למען יוכלו יהודים בני המעמד הבינוני בגולה לרכוש להם אחוזת קרקע בא"י. כל קונה יוכל לבחור לעצמו את גודל החלקה הרצויה לו. החברה גם התחייבה בפני הקונים להמשיך בעיבוד הפרדס עד שיחל להניב – כ-5 שנים מיום נטיעתו. מלבד חלקות הפרדס מכרה החברה לכל קונה שהיה מעוניין שטח אדמה שיועד לבניית בית וסידור משק עזר לצדו.

עד ינואר 1932 נמכרו על ידי החברה כ-1,100 דונם של שטחים נטועים ליהודים מאנגליה, בלגיה, בולגריה, איטליה, רומניה, פולין ומא"י.

מסביב לשטח שרכש אלפרד מונד נרכשו עוד אדמות על ידי הקק"ל בסידור מיוחד בו מימנו הפועלים בעצמם את רכישת הקרקע באופן זמני, וזאת בשל מצבה הכספי הקשה של הקק"ל. אדמות אלו נועדו להקמתם של שלושה מושבי עובדים: כפר הס, עין ורד וחרות.

מייסדי המושבים הללו, שעבדו כפועלים בפרדסי תל מונד, התגוררו במחנה המיוחד שהוקם למענם סביב בניין המשרדים הראשי של החברה אותו הזכרנו. בתחום אחוזת המטעים הוקמה גם שכונת מגורים לפקידי החברה. השכונה כללה רחוב אחד בו שבעה בתים המהווה כיום חלק מרחובה הראשי של תל מונד. אחד הבתים נועד למגורי משפחת הלורד מלצ'ט בעת ביקוריה וכמבנה המשרדים של החברה. לאחר מותו של הלורד הפך הבית לרכוש החברה ושימש כמשרדה עד שנת 1956. בית זה, הניתן לראותו בסרטון, קיים עד היום והוסב למוזיאון.

בית הלורד מונד

מחווה זו צמח תוך כמה שנים גוש התיישבותי חדש, גוש תל מונד, שכלל מושבה ושלושה מושבי עובדים.

אברהם הרצפלד, שעמד אז בראש "המרכז החקלאי", חשב שיהיה זה רעיון טוב לקשור את גורלם של כמה מן הארגונים החקלאיים במפעל "חברת מטעי א"י" ועל ידי כך לעזור להם להגיע להתיישבות הנכספת באמצעיהם המעטים וכפועלים שכירים בפרדסי החברה.

שלושה ארגונים של פועלים חקלאיים היו המועמדים להתיישבות בגוש תל-מונד: "ארגון יזרעאל" מכפר יחזקאל, ארגון "חרות" מכפר סבא ו"ארגון חקלאי תל-אביב".

מושבי העובדים

גל ההתיישבות הראשון של מושבי עובדים היה בשנות העשרים. בשנת 1921 הקימו בעמק יזרעאל את נהלל, **המושב הראשון**, וכפר יחזקאל. מאוחר יותר, בעיקר ע"י אנשי העלייה השנייה, הוקמה בשנת 1923 תל עדשים, וכפר יהושע ב-1927. מושבים אלה נוסדו על בסיס של משק מעורב, **על קרקע לאומית ובמימון מלא של ההסתדרות הציונית**.

הגל השני היה מושבי העובדים שהוקמו בגוש תל מונד בראשית שנות השלושים: כפר הס, חירות ועין ורד. גל זה, בשונה מהגל הראשון, התאפיין בייסוד מושבי עובדים באזור המטעים של מישור החוף **על בסיס של משק אינטנסיבי מגוון** שכלל פרדס, רפת, לול וגן ירק לאספקה עצמית. מושבים אלו הוקמו אמנם על אדמות הקרן הקיימת, אבל **לא במימון של ההסתדרות הציונית אלא במימון עצמי של המתיישבים** שהיו ברובם מאנשי העלייה הרביעית והחמישית, או בסיוע של חברות ציבוריות.

בשנת 1919 פרסם אליעזר יפה את חיבורו על יסוד מושבי עובדים. ושם כתב בן היתר: "**טעות גדולה מונחת גם בנטייה השוררת בין כל החוגים לייסד את המושב על נטיעות דווקא**".

אנשי "המרכז החקלאי" בראשות אברהם הרצפלד, אשר עד אז שללו את ההתיישבות באזור המטעים, הבינו שכדי להמשיך את המאבק לעבודה עברית במושבות כנגד העבודה הערבית הזולה חייבים לצאת בתוכנית משמעותית, וב-1927 הגו את "תכנית האלף" תחת הסיסמה "התיישבות אלף משפחות פועלים".

באותה השנה החלה למעשה פעולה שיטתית ונמרצת לקראת ההתיישבות באזור המטעים. מומחים בחנו מבחינה מקצועית, משקית ויישובית את השטחים האפשריים להתיישבות. לבסוף נקבעה תכנית לרכישת שטחים שיספיקו להתיישבות של כאלף וחמש מאות משפחות, ותוכננה יחידה משקית באזור המטעים הכוללת בית מגורים, שהצריכה השקעה של מאתיים לירות ישראליות.

"המרכז החקלאי", שלא סמכו על הסוכנות היהודית, החליטו לנסות ולהקים את המפעל בכוחות עצמם. המרכז החקלאי פנה אל ציבור הפועלים בסיסמה "עשרים לארץ ישראל" – הסכום שנדרש לשלם כל מתיישב. הם החלו מיד באיסוף הכספים בקרב חבריהם ובסך הכול נאספו תוך כשנה קרוב לשמונת אלפים לירות ישראליות, הכסף הועבר לחברת הכשרת הישוב, והיא התקשרה עם מוכרי הקרקעות לשם רכישת רוב השטחים המתוכננים (חמישה עשר אלף דונם) שנועדו לחמישה עשר גופים מאורגנים אשר מנו כתשע מאות משפחות.

בכדי להבטיח את השטחים שעבורם שולם כבר תשלום ראשון מכספי הפועלים התקשר המרכז החקלאי עם מספר גורמים כלכליים:

1. "החברה הכלכלית לארץ ישראל": חברה זו הוקמה בשנת 1924 על ידי קבוצת ברנדייס בארצות הברית.
2. "נאמנות קרן העזרה" שהוקמה לאחר מאורעות 1929 על ידי יהדות העולם.
3. משקיעים פרטיים בני משפחות סאקר, מאירס וזיו מלונדון ומשפחת ורבורג מגרמניה.
4. חברת "מטעי ארץ ישראל" שהוקמה על ידי הלורד מונד.

גופים אלו סייעו ברכישת הקרקעות, והן הועברו לאחר מכן לקרן הקיימת.

השטח הגדול ביותר שנרכש בגוש אחד היה גוש האדמות של טיבה-טירה, סביב האדמות של מפעל "מטעי ארץ ישראל", והיווה את **אחוזת המטעים הגדולה ביותר בארץ באותה עת**. בנוסף למטעים כלל הגוש את המושבים מסביבו: כפר הס, עין ורד וחירות.

בקיץ 1929 התחילו הנטיעות בפרדסי תל מונד. המרכז החקלאי מימש את תכניתו, ולאחר משא ומתן עם הנהלת חברת "מטעי ארץ ישראל" הבטיח מקום עבודה בפרדסים לחברי שלושת הארגונים שעמדו להתיישב בקרבת מקום.

הארגונים והיאחזותם בגוש תל מונד

א. ארגון **"יזרעאל"** כלל מאה משפחות. ראשיתו בקבוצת פועלים חברי מפלגת אחדות העבודה שהתארגנו בשנת 1923 בכפר יחזקאל. חברי הארגון מימנו בכספם באופן חלקי את רכישת האדמה שנועדה להתיישבותם, והכסף ניתן כהלואה לקרן הקיימת. ארגון זה הקים בשנת 1931 את המושב כפר הס.

ב. ארגון **"חקלאי תל אביב"** מנה אף הוא מאה משפחות. הארגון התעתד בראשית דרכו להקים שכונת פועלים חקלאים בסביבות תל אביב. גם חברי ארגון זה השתתפו במימון רכישת קרקעותיהם, והכסף הועבר כהלואה לקרן הקיימת. חברי ארגון זה הקימו את **המושב עין ורד**.

ג. ארגון **"חרות יהודה"** נוסד בשנת 1926 ומנה כמאה ועשרים חברים, שרובם כבר הספיקו לעבוד מספר שנים לפני כן במושבות ההדרים ולהתמחות בענף. חבריו אספו במרץ כספים למימון רכישת הקרקע. קבוצה זו, ביחד עם חברי ארגון **"חי"** שהצטרפו אליהם, **יסדו את מושב חירות**.

בתוך בית מונד

בסופו של דבר אושרו להתיישבות במסגרת **"התיישבות האלף"** רק עשרים ושישה חברים מארגון **"יזרעאל"**. כל שאר חברי הארגון, כמו גם חברי ארגון **"חרות"** ו**"חקלאי תל אביב"**, נאלצו להסתדר בכוחות עצמם.

בדיווח עיתונאי עמד הכותב על הבדלי הגישות בפעילות של שלושת הארגונים.

חברי ארגון **"יזרעאל"** התכנסו בנקודת ההתיישבות. הם התגוררו שם בצריפים קטנטנים וצפופים, עבדו לשם פרנסתם בפרדסי תל מונד, וציפו לבניית משקיהם וכפרם.

חברי ארגון **"חרות יהודה"** לעומת זאת הקימו מחנה צריפים אשר בו התגוררו עשרה חברים שעבדו בפרדסי תל מונד, ועשרים חברים נוספים שעסקו במשותף בנטיעה על אדמת הארגון. מאוחר יותר החלו חברי הארגון להתיישב באופן הדרגתי, לפי הגרלה, תוך עזרה הדדית ותמיכה של כולם.

ארגון **"חקלאי תל אביב"** פעל בצורה שונה לחלוטין שיצרה כבר בראשית 1933 את הרושם שהיישוב מתוכנן ובנוי. כאן נקטו שיטה של מתן חופש פעולה לכל מתיישב. חילקו את המגרשים והקצו שטחים לנטיעה, וכל אחד פעל כפי יכולתו ואמצעיו.

בסיכומו של דבר התיישבו במסגרת **"התיישבות האלף"** רק 437 משפחות בלבד בכל הארץ. 202 מהמשפחות קיבלו מימון מלא שכלל בית צנוע ו-15 דונם אדמה.

ונחזור אל הלורד, אשר במספר ראיונות ומכתבים הביע את דעתו על היהודים והתנועה הציונית.

בראיון שנתן לעיתון Weekly Dispatch משנת 1917 אמר הלורד מונד: "בנוגע לאידיאל הפלשתינאי, השאלה, שהאדם הממוצע ישאל את עצמו: האם היהודים מתאימים לעבודה חקלאית שהיא הבסיס לפיתוח האדמה שטופת שמש הזו? התשובה היא: ראו את ההתיישבות החקלאית בשנים האחרונות: אדמה שוממה ודלה הפכה לאדמה פורייה ע"י חלוצים חרוצים. אני חושב שליהודי יש יכולת בתחום החקלאי. אסור לשכוח שאם יהודים היום נמצאים לרוב בעיסוקים אחרים לא חקלאיים, זה מפני שמנעו מהם במשך הדורות רכישת אדמות. בגלל זה הם התיישבו בערים. הייתי רוצה לראות אחוז גדול של יהודים בחקלאות כי אני יודע שהתוצאות תהיינה חיוביות ביותר. במחשבה על עתיד פלסטינה, כדאי לזכור שלרוב היהודי מסתדר יפה עם המוסלמי, כי שניהם שייכים לגזע השמי. למען האמת אני עוד לא משוכנע שהקמת מדינת יהודית היא בתחום פוליטי מציאותי, אבל אני לא רואה כל סיבה שערביות, אם ירצו בכך, לא יינתנו ליהודים". אני בטוח שלחלק מכם הקוראים זאת כיום, הבטן מתהפכת ברגעים אלו ממש.

לורד מלצ'ט הביע את השקפותיו על התפתחות היישוב בארץ ישראל: "כל מה שפעלנו וכל מה שעשינו עד כה רק ההתחלה למה שהולך ונעשה בא"י עבור עם ישראל והתרבות כולה... העיקרון הראשון הוא להעמיד יסוד מוצק אחרת ילכו כל המאמצים לטמיון. יסוד הבית הלאומי צריך ומוכרח להיות: הצלחה. אי אפשר להזרים לארץ כסף הנאסף מנדבות ומתנות. נחוץ להעמיד את הישוב בארץ על רגליו למען יישא את עצמו ויישען על כוחותיו הוא... את זה אפשר להשיג רק ע"י הכנסתם וביסוסה של התעשייה המתאימה לארץ".

אלפרד מונד השקיע מכספו הפרטי בהקמת חברת החשמל ונחשב רשמית לחבר מועצת המנהלים שלה, רעיון הזיכיון לחברת חשמל עלה ימים אחדים לאחר שוועד הצירים הגיש לעיונו של השלטון המנדטורי בארץ ישראל את תכניות ההשקיה והחשמל המפורטות של פנחס רוטנברג. מכתב נשלח בשם הוועד הציוני לסמואל. ההצעה הובאה לידיעתו של סר מונד וזה הגישה לבחינה בידי מהנדסים מומחים שגמרו עליה את ההלל.

סר אלפרד מונד הפעיל לחץ על משרד המושבות שיקבלו לשיחה את רוטנברג. מונד ביקש שיאשרו את התכנית להקמת תחנת כח בעוג'ה-הירקון, ליד יפו, ושיזרזו את פקידי משרד המושבות להגיש תכנית בידי מומחים הקשורה בניצול מי הירדן והליטני. הוא הצהיר שיהיה מוכן לערוב למציאת כסף לתכנית הראשונה.

בשנת 1926 הציע אלפרד מונד ללורד רידינג מגוון רחב של אפשרויות. מאז נישאה בתו, אווה ויולט, לג'ורג' בנאו של רידינג העמיקו הקשרים ביניהם. דומה כי ידו של אלפרד מונד הייתה גם בגיבוש נכונותו של לורד רידינג לעמוד בראש חברת החשמל הארץ ישראלית.

ארמון על שפת כנרת

בראשית שנות העשרים של המאה שעברה רוכש אלפרד מונד כמאתיים דונמים על שפת הכנרת בסמוך למושבה מגדל. לבקשתו ניטעים במקום פרדסי תפוזים, אשכוליות ופירות טרופיים. בשנת 1928 מתחילים בבניית הווילה. היא תוכננה על ידי האדריכל החיפאי בנימין חייקין (שתכנן גם את מלון המלך דוד בירושלים) בסגנון שאפיין את ימי המנדט הבריטי בארץ ישראל: קשתות, תקרות גבוהות וחלונות ודלתות ייחודיים שנשתמרו עד היום. בניית הווילה מסתיימת בשנת 1931.

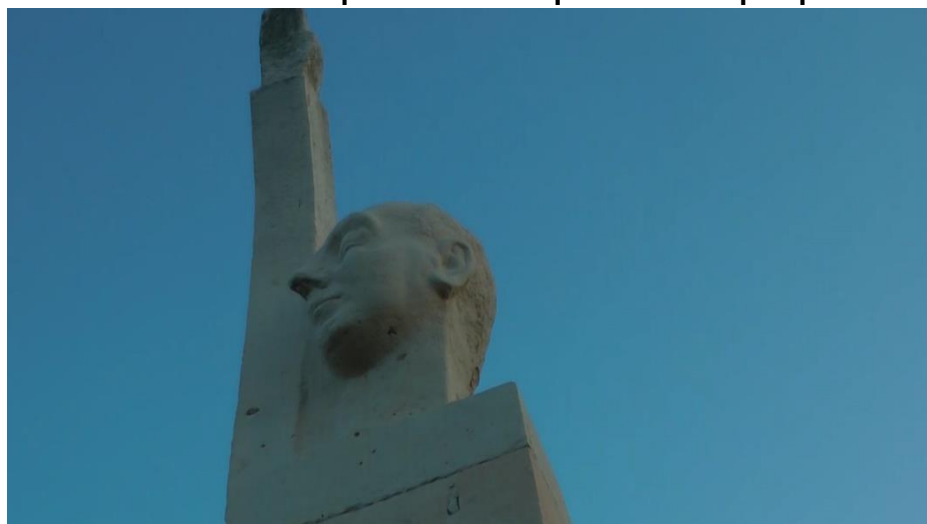
בראש הבניין מוטבע סמל המשפחה ועל הגג מתנוססים שני דגלים – הדגל הבריטי, ומה שלימים יהפוך לדגל מדינת ישראל. באביב של 1931 נערכת מסיבת חנוכת הבית של וילה מלצ'ט, אך הלורד מלצ'ט לא זוכה לראות את סיום בניית הבית על שפת הכנרת מאחר ונפטר שנה לפני חנוכתו.

בתו, לידי אווה רידינג, מבלה בה את חופשותיה. הלידי נהגה לקיים במקום ערבי קוקטייל נוסח שנות השלושים, כמו גם פגישות חשאיות בהן לוקחים חלק ראשי היישוב, אנשי עסקים ואנשי רוח כולל דוד בן גוריון, חיים ויצמן, אורד וינגייט, לורד בלפור, המלך עבדאללה, חיים ארלוזורוב ואחרים. וילה זו נמכרה מאוחר יותר למשפחת אייזנברג.

אלפרד מונד נפטר בדצמבר 1930, בן 62 היה במותו. הוא נקבר בלונדון בבית הקברות [סנט פנקראס](#), ואנו איבדנו ידיד חשוב למפעל הציוני ידיד שתרם ממרצו, כישרונו וכספו.

ביתו של מונד בתל מונד, ששימש בעיקר כבית אירוח לבני המשפחה כשביקרו בארץ ולצורכי חברת מטעי א"י, הוא בית חד קומה עם גג רעפים, והיה רחוק מאד מטירה אנגלית טיפוסית. היו בו שלושה חדרי שינה וסלון ובו אח. מונד התגורר בבית זה בביקוריו בארץ. עם מותו עבר הבית לרשות החברה ואחר כך שימש כמשכנה של המועצה האזורית. ב-1988, בהתערבות המועצה לשימור אתרים, הוכרז הבית לשימור והוחלט להפוך אותו למוזיאון ומרכז תיעוד לתולדות גוש תל מונד. הבית שופץ ונפתח לקהל ב-1991.

מאוד מומלץ לבקר בבית. בסרטון תוכלו לראות חלק מהבית והחצר.

פסל מונד

בסמוך לביתו, בכיכר המושבה, **ניצב פסלו של הלורד מונד** שעוצב ב-1934 על ידי הפסלת בתיה לישנסקי. הפסל בוצע ביוזמת המשפחה ובמימונה. דיוקנו של מונד נעשה על פי מסכת המוות ששלחה המשפחה מאנגליה. בתיה לישנסקי הינה אחותה של רחל, לימים רחל ינאית בן צבי, ממנהיגות תנועת העבודה ורעייתו של הנשיא יצחק בן צבי.

שמו של לורד מלצ'ט מונד הונצח במקומות שונים בארץ בחיפה, בת"א, והמפורסם בהם הוא רחוב מלצ'ט בתל-אביב. בנוסף קרוי כמובן הישוב תל מונד על שמו, שם גם הוקם בית הלורד לזכרו ובו הפסל. שכונת מלצ'ט נבנתה עבור פועלי הפרדסים במטעי הלורד על שפת הכנרת. בשנות השלושים אף יצא משלוח של תפוזים מפרדסי הלורד לבריטניה. נוסף לתפוזי Jaffa המפורסמים היו גם תפוזי Lord מפרדסיו של הלורד.

ילדיו של מונד, הנרי ואווה, הלכו בעקבות דרכו הציונית של אביהם ושניהם התגיירו ב-1933. הנרי מונד, הברון השני מלצ'ט, כיהן כיושב ראש הסוכנות היהודית, כיו"ר חברת החשמל, כיו"ר חברת מטעי ארץ ישראל (בעלת אדמות תל מונד) וכנשיא מכבי העולמי. הבת אווה (חוה) נישאה לג'ראלד אייזקס, המרקיז השני מרידינג, בנו של רופוס דניאל אייזקס, המרקיז הראשון מרידינג. היא כיהנה כנשיאת הקרן הציונית הבריטית ועמדה בראש הסניף הבריטי של הקונגרס הציוני העולמי. נינו, פטר מלצ'ט, שימש בזמנו כיו"ר ארגון גרינפיס באנגליה.

תודות :

לאורי הרטמן על העריכה.

ליאנה מרקשייד הטייסת.

עד הפעם הבאה- נתראה!!!

אבי הרטמן

קישור לסרטון: [לחץ כאן](#)

המסלול בפורמט Google Earth: [לחץ כאן](#)

המסלול בפורמט עמוד ענן: [לחץ כאן](#)

קישור למסלול בעמוד ענן: [לחץ כאן](#)

המסלול בפורמט gpx : [לחץ כאן](#)

לשבשבת במנחת עין ורד : [לחץ כאן](#)

למזג אוויר במנחת עין ורד : [לחץ כאן](#)

למפת Google Maps : [לחץ כאן](#)